

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
дійсного члена (академіка) Національної академії правових наук
України, професора кафедри адміністративного, фінансового та
інформаційного права Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», державного експерта
Міністерства юстиції України ліцензованого за спеціальністю 13.1.1**

Селіванова Анатолія Олександровича

**на дисертацію Рибачука Андрія Іванович на тему
«Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за
матеріалами практики судів адміністративної, господарської та
цивільної юрисдикцій)», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність дослідження за темою, яка пройшла офіційне затвердження і набула статус наукового дослідження Рибачука Андрія Івановича, підтверджується творчим, оригінальним викладенням матеріалу рукопису згідно обсягу встановленого нормативом. Здобувач проявив здатність самостійно досягати високих результатів на шляху пізнання теорії та практики, проявив свої знання високопрофесійною судовою діяльністю і найвищою компетенцією в органах правосуддя.

Фундаментальне мислення в сфері верховенства права Рибачуком А. І. застосоване до теми, яка дає можливість використати судову практику і розглядати її з використанням різноманітної системи категорій і понять, зокрема, судового конституціоналізму, який в соціальній сфері має особливу актуальність і вимагає неординарних знань законодавства. Здобувач, насамперед, глибоко проаналізував підходи методологічного аналізу, коли тема відображає принципово новий шлях до права, оскільки частина друга статті 8 Конституції України визначає норми Основного Закону України як норми прямої дії. Це один із реальних шляхів, але малодосліджених у теорії і практиці конституціоналізму в Україні, який гарантується захистом прав і свобод людини і громадянина, коли вони обґрунтовуються зверненнями до суду. Автор дисертації використав у дослідження сукупність знань, які включили теорію конституції, теорію конституційної еволюції у формуванні

теорії прямої дії норми конституції, а також теорію конституційного ладу. В основу ідей конституціоналізму закладений принцип справедливості, що свідчить про те як він може бути застосований у суддівській інтерпретації конституційного виявлення смислу норм прямої дії.

Тобто, експерт знаходить у матеріалах здобувача органічний зв'язок законності та суддівської справедливості, що знаходить юридичне втілення у конкретизацію через конституційні встановлення про права і свободи людини та і інституціях прямої і представницької демократії. У соціальній сфері, особливо в період війни проти України, держава (на практиці відповідних органів) створює ці норми і одразу ним підпорядковується, що засвідчує авторський здобуток у дисертації Рибачука А. І.

У зв'язку з цим дослідженням збільшуються гарантії захисту конституційних прав і свобод людини на основі частини другої статті 8 Конституції вони стають реальністю у застосуванні, що підтверджує актуальність дослідження обраної теми дисертації. Водночас в цьому контексті вказаний принцип збагачує суддівську практику оскільки захищена на європейському рівні статтею 47 Хартії основних прав Європейського Союзу. Зв'язок між захищеністю суддів та незалежністю в смислі статті 8 Конституції України має створювати здатність судової влади діяти вільно від будь якого тиску інших суб'єктів законодавчої і виконавчої юрисдикції і ухвалювати рішення у справах за відсутності тиску у будь якій формі. До поняття конституціоналізму у забезпеченні нормами прямої дії? необхідно у рецензії вказати сутність, ядро, що притаманно конституціоналізму, який включає:

- систему поглядів;
- сукупність конституційних інститутів;
- систему відповідних структур.

Вказаний аспект в дисертації Рибачука А. І. підтверджує, що реальний конституціоналізм у своєму підґрунті маючи норми прямої дії покликаний примусити «запрацювати» конституцію, створити належні передумови для втілення верховенства законності і конституційного правопорядку, створити у

країні реальними права і свободи людини, які в ній передбачені.

Отже, актуальність дисертаційного дослідження теми, коли норми Конституції визначені як норми прямої дії характеризують правову державу, а загальний матеріал суддівської діяльності Рибачука А. І. підтверджує його високу компетентність, оскільки доказами, які системно ним доводяться діють можливість конституційному праву як визначальній галузі права, розглядати конституціоналізм за сукупністю знань. Вони звичайно показують складність цього явища, коли обумовлені мінімальні права і свободи людини в період захисту від ворога. Інакше стверджувати про нормативний ресурс конституціоналізму не можу бути і мови. Французька декларація прав і свобод людини і громадянина 1791 р. прямо наголошує, що коли відсутні права і свободи, у такому разі суспільство не має конституції. Права людини мають бути на першому місці. Маючи одну юридичну природу та приналежність – конституціоналізм стає нормативно збагаченим. Це явище в суспільстві можна пояснити імпульсами, які передаються саме нормами прямої дії, які повинні сприйматися повною мірою їх застосування судами всіх юрисдикцій. Що стосується всіх інших юридичних прав людини, то вплив на них конституціоналізму не може мати прямий вплив, а опосередковується деякими (проміжними) ланками, наприклад, актами галузевого законодавства. Вони пристосовують їх вплив до специфіки і особливостей своїх галузей законодавства. вказані обставини. На думку експерта створюють широку перспективу розвитку саме цієї важливої та актуальної теми у конституційному праві.

Науковий рівень дисертації і наукових публікацій здобувача. Рибачук Андрій Іванович як дослідник наукових засад праворозуміння і застосування судами норм прямої дії Конституції України охопив своїм аналізом три галузі правового регулювання (конституційний, адміністративний, цивільний та додатково господарсько-правовий), а подане до захисту дисертаційна робота та науково-вагомні публікації наочно свідчать про ефективне застосування у цій актуальній темі дисертації основні методологічні методи пізнання сучасної

правової науки. Таким чином, здобувач засвідчив, як показав аналіз наукового твору ним досягнуто обґрунтованість наукової новизни до визначених завдань, мети, структури та комплексного аналізу судово-правової практики та поєднання з теоретичним високим рівнем підготовки здобувача. Апробація дозволила йому представити та отримати визнання в публічному середовищі, що має підтвердження на багатьох науково-практичних конференціях та симпозіумах.

Підготовлена на матеріалах судів дисертація автора твору А. І. Рибачука, який успішно виконав роль здобувача у дослідженні комплексної теми «Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції)» подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі «Право».

Самостійний науковий пошук здобувача дозволив йому досягти високого рівня її аргументації і доказовості як комплексного наукового твору, що представляє високу цінність для судової діяльності та правової науки як комплексне методологічне дослідження з широкою практикою. Це дає право експерту стверджувати, що положення, висновки та пропозиції дисертанта свідчать про високий рівень самостійного наукового пошуку та значні здобутки, які представляють цінність у сучасній науці та оволодіння новим шляхом пізнання у праві. Дисертація Рибачука А. І. є завершеним дослідженням автора, написана бездоганною українською мовою з широким доступом користуватися нею, як в теорії та філософії права, так і в суддівській діяльності.

Оцінюючи новизну, використання у науковій праці достатньої методологічної бази, експерт бере на себе відповідальність високо оцінити якісний підхід до змістовної частини дослідження, добротну емпіричну базу та чималий науковий апарат, повноту викладення основних результатів узагальненої суддівської практики та смисловий характер у аналізі норм законодавства, у тому числі зарубіжного досвіду та структурної організації зарубіжних систем органів правосуддя. Оригінальним внеском здобувача слід вважати звернення до Конституційного Суду України.

Дослідник не підходить зневажливо, щоб не помічати негаразди у

вітчизняній судовій системі та належним чином піддає критичному осмисленню вітчизняний досвід у проведенні змін (експериментів) у всіх реформах які покликані боротися з корупцією серед суддів, порушувати приписи законодавства, а також нехтувати інтересами громадян, які негативно реагують на формалізм доступу до правосуддя, тяганину та інші недоліки і помилки окремих носіїв суб'єктів судової влади. Отже, автором наукового твору, з позиції експерта, повністю виконана функція науково-дослідницької обґрунтованості отриманих результатів, системне викладення у 3-х розділах наукових положень, висновків, які мають науково-практичний смисл у формі рекомендацій або пропозицій високо компетентного фахівця в трьох галузях права.

Дисертація А. І. Рибачука є першим в Україні комплексним дослідженням підстав і порядку застосування норм Конституції як норм прямої дії судами. У ході дослідження теми здобувачем були сформульовані авторські висновки та пропозиції, які становлять наукову новизну.

Так, у своїй інтелектуальній дисертації дисертант застосовує виявлення суперечностей та недоліків закону, як відсутні або суперечать Конституції України, зокрема: а) вади змісту: приписи законів, які є очевидно «несправедливими» по суті; б) вади ієрархії: приписи підзаконних нормативно-правових актів, які очевидно суперечать змісту актам вищої сили; в) вади суб'єкта: норми підзаконного нормативно-правового акту, видані суб'єктом з перевищення наданих повноважень (в основному помітні порушення процедури ухвалення); г) вади темпорального значення: приписи законів, які є об'єктивно застарілими і вступають у суперечність із приписами актів, ухваленими пізніше (вирішення хронологічних колізій, як правило, без звернення до норм Конституції або шляхом субсидіарного застосування норм Конституції); г) вади реалізації: фактична «мертвонародженість», незастосовність припису закону жодного разу з моменту ухвалення норми (стор. 35 дисертації).

Окрім того, автором слушно акцентовано на можливих негативних колізіях при розмежуванні адміністративної та конституційної юрисдикцій

щодо незаконності чи неконституційності підзаконних нормативно-правових актів, коли адміністративні суди доходять висновку про непідсудність справи суду адміністративної юрисдикції, що може призвести до незахищеності права особи протягом розумного строку, навіть у разі відкриття Конституційним Судом України конституційного провадження, або взагалі може залишитись незахищеним по суті національними засобами юридичного захисту, коли і в конституційному провадженні особі в подальшому має бути відмовлено (за різними підставами) (стор. 37 дисертації).

Саме від правосуддя залежить утвердження принципу верховенства права, збереження демократичних цінностей і високих стандартів суспільного життя. Застосування судами норм Конституції України, як норм прямої дії, дозволяє уникнути наявних у законодавстві колізій та усунути «жонглювання» текстом, або довести, що даний закон не поширюється на конкретний випадок. Саме тому комплексне розкриття теоретичних засад і порядку застосування судами норм Основного Закону України, як норм прямої дії експерт підкреслює слушним і виразним досягненням здобувача з огляду на наявну практику судів адміністративної, господарської і цивільної юрисдикцій та вироблення на цій основі висновків, практичних пропозицій і конкретних рекомендацій для ефективного судового захисту прав фізичних осіб.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення змісту дисертації та наукових публікацій автора засвідчують достатній рівень компетентності здобувача у ключових питаннях обраної теми; обґрунтованість його підходів до визначеної мети, завдань, об'єкта, предмета, структури та методів дослідження.

Експерт свідомий того, що його оцінки ґрунтуються на всебічному аналізі висновків та пропозицій, представлених у дисертації, які визначаються високим рівнем їх обґрунтованості та системності викладення, що свідчить про високий рівень науково-практичної підготовки здобувача та значний здобутки у самостійному науковому пошуку.

Результати дослідження були апробовані на міжнародних наукових і

науково-практичних конференціях: Міжнародній конференції «Актуальні проблеми судового права» (м. Харків, 23 квітня 2021 р.); IV науково-практичному круглому столі «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 17 червня 2021 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 1–2 липня 2021 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (м. Чернівці, 29 жовтня 2021 р.); П'ятому науково-практичному круглому столі «Імплементация міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України» (м. Київ, 7 червня 2022 р.); П'ятій міжнародній науково-практичній конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 4–5 липня 2022 р.).

Отже, дисертація А. І. Рибачука «Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикцій)» та наявні публікації здобувача характеризуються високим рівнем обізнаності у багатьох галузевих науках, що свідчить про належний науково-теоретичний рівень її виконання.

Дослідник А. І. Рибачук, зокрема, виявив ініціативу викласти частину четверту статті 7 Кодексу адміністративного судочинства України, частину шосту статті 11 Господарського процесуального кодексу України (на період змін у правовій політиці), а також частину шосту статті 10 Цивільного процесуального кодексу України щодо верховенства права та законодавства, відповідно до якого суд вирішує справи і застосовує верховенство права як принцип справедливості.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ключове значення у дослідженні, як відомо, має теоретико-методологічна основа кожного наукового аналізу і тоді дослідник залучає систему філософських, а в більшості випадків загальнонаукових і спеціальних методів, які

призначені для отримання об'єктивних, достовірних результатів. Зокрема важливу роль має застосування онтологічного методу, що дозволило здобувачу визначити сутність і форми прояву прямої дії норм згідно статті 8 Конституції України. Експерт зазначає неабияку роль інтегрованого методу, який сприяв вивченню і аналізу (див. додаток у таблицях) міжгалузевих і міждисциплінарних підходів до розуміння смислу правовідносин при застосуванні норм Конституції України у різних видах ініціативних судових процесах, зокрема, адміністративному, господарському та цивільному; системний метод розглядається, як спроможний виявити спільні і відмінні ознаки ефективності застосування норм Основного Закону України, а також правильно визначити юрисдикцію судів у взаємозв'язку з рішеннями ЄСПЛ. Важливим здобутком дисертанта є знайдена функція компаративного методу, формально-логічного та догматичного, якими варто керуватися, оскільки експертне дослідження поодиночі методи не застосовує. Для всебічного та об'єктивного дослідження застосовується система взаємозумовлених методів, яка називається методологією. Свого часу Р. Циппеліус щодо цього написав, що методологія насамперед «... позначає спосіб раціонального, зрозумілого, а отже, контрольованого пошуку відповідей на ще невирішені питання»¹.

Експертиза дала змогу виявити у дисертації здобувача Рибачука А. І. застосування і таких відомих методів як індукція і дедукція. Цікаво, що дисертант успішно використав дедукцію як метод наукового дослідження, який передбачив для нього у процесі пізнання об'єкта шлях від загального до одиничного, виведення одиничного із загального. Для суддівського авторитету важливо було проаналізувати процес логічного висновку, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від пропозицій-посилань до їх наслідків (висновків). На це вказує такий відомий вчений як Данильян О. Г. у своїй праці «Організація та методологія наукових досліджень». І нарешті слід вказати, що всі судді користуються методами прагматичним та емпіричним, що допомагає

¹ Див: Циппеліус Р. Юридична методологія; переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів. Київ. Вид. «Реферат», 2004. С. 3.

особливо при розгляді в судах складних соціальних питань. На це вказує вирішені в судах соціальні спори, які вивчав дисертант як емпіричну базу свого дослідження, коли застосовувалися норми Конституції України як норми прямої дії. Отже це свідчить про достатню обґрунтованість результатів дисертації Рибачука А. І.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дослідником виконані всі поставлені у дисертації наукові завдання, а саме: надана характеристика стану наукової розробки проблеми, застосування судами норм Конституції України, як норм прямої дії; розкрито проблематика норм для безпосереднього застосування як норм Конституції у практиці судів різних юрисдикцій; виявлено досвід країн континентальної й загальної систем права у застосуванні норм Конституції загальними судами; визначено обґрунтовані підстави у застосуванні норм Конституції під час здійснення судочинства судами цивільної та господарської юрисдикцій; окреслено підходи адміністративних судів у застосуванні норм Конституції як норм прямої дії; встановлено особливості застосування судами норм Конституції у взаємозв'язку з рішеннями ЄСПЛ; виявлені і проаналізовані процесуальні дії суду щодо обрання норми Конституції України чи іншої норми права, відповідно до якої суд вирішує справу; встановлено процесуальні дії судів у провадженнях за виключними обставинами після визнання закону неконституційним; сформовані авторські пропозиції оптимізації належної процедури застосування судами норм Конституції, як норм прямої дії.

Отже, цілком обґрунтовано експерт приходить до висновку про те, що поставлені у роботі наукові завдання повною мірою виконані, що дає дисертанту можливість проявити необхідні для підтвердження наукового ступеня доктора філософії кваліфікаційні компетенції.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сукупність одержаних в процесі наукового аналізу результатів дозволило дисертанту сформулювати висновки та пропозиції, які можуть бути використані у

нормотворчій сфері як продукт регулювання (при вдосконаленні наявних нормативно-правових актів), у науково-дослідній сфері (як методологічне підґрунтя для подальших науково-теоретичних досліджень), у правозастосовній діяльності (з метою оптимізації процесуальних дій судів), а також у навчальному процесі (під час викладання курсів «Цивільне процесуальне право», «Господарське процесуальне право», «Адміністративне процесуальне право», «Судоустрій» у межах спецкурсів із проблематики юрисдикційних способів захисту суб'єктивних прав та інтересів, а також під час підготовки підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Експертиза підтвердила, що дисертація А. І. Рибачука є цілісним, завершеним науковим дослідженням. Її зміст характеризується структурованістю, не тільки правового мислення, а й практичних аспектів і отриманих результатів (висновків), а також відповідає вимогам МОН України до оформлення дисертації та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Дисертація має необхідні структурні елементи: анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які містять дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (224 найменування на 23 сторінках) та додатки. Загальний обсяг дисертації становить 278 сторінок, з яких основного тексту – 187 сторінок. Додатки з питань застосування норм трьох юрисдикцій підтверджені висновками судів.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження та викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дослідження. У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, використана практика системи судів та Конституційного Суду України, що автор закріплює своїм аналізом, зв'язок роботи з науковими

програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи, емпіричну базу, висвітлено наукову новизну отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

Із зазначеної правової експертизи вбачається, що надалі дисертант готовий продовження дослідження теми, що може бути опублікована як корисна юридична робота для суддівського корпусу. Окреме видання цієї монографії А. І. Рибачук принесе практичну користь, оскільки зміст дисертації включає наступне.

У першому розділі висвітлено стан наукової розробки проблеми застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії та вибір методології дослідження; розкрито сутність й форми прямої дії і безпосереднього застосування норм Конституції України судами різних юрисдикцій; з'ясовано та проілюстровано досвід країн континентальної й загальної систем права щодо підстав і порядку застосування норм Конституції судами.

У другому розділі розкрито потребу в застосуванні норм Конституції України під час здійснення судочинства судами цивільної та господарської юрисдикцій; виокремлено підходи адміністративних судів у застосуванні норм Конституції України як норм прямої дії та з'ясовано специфіку застосування судами норм Конституції України у взаємозв'язку із рішеннями Європейського суду з прав людини.

Третій розділ стосується особливостей процесуальних дій суду щодо обрання норми Конституції України чи іншої норми права, відповідно до якої суд вирішує справу, процесуальних дій судів у провадженнях за виключними обставинами після визнання Конституційним Судом України закону неконституційним; у ньому змодельовані авторські перспективи оптимізації належної правової процедури в застосуванні норм Конституції України як норм прямої дії судами різних юрисдикцій.

У дисертаційній праці на основі вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду, практики Європейського Суду з прав людини та Конституційного

Суду України, а також численної практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції запропоновано авторське бачення застосування судами норм Конституції як норм прямої дії, що дало можливість сформулювати низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення мети дослідження.

Список використаних джерел становить 224 найменування, що в повній мірі охоплює наукові публікації, нормативно-правові акти та судову практику за напрямом досліджень.

Отже, дисертація А. І. Рибачука відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею (монографією).

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертації А. І. Рибачука «Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикції)» можуть бути рекомендованими для використання не лише у науково-дослідній сфері, а й нормотворчій та правозастосовній діяльності, а також навчальному у процесі.

Разом із визначенням вище, дисертаційному дослідженню, поданому на опонування, притаманні і деякі дискусійні положення, з якими важко погодитись чи які потребують додаткової аргументації на захисті.

1. Дисертантом запропоновано удосконалений підхід щодо підстав і порядку визнання норм законів неконституційними та пришвидженої процедури здійснення ВС розгляду питання на Пленумі.

Проте беззастережно погодитись із таким підходом важко, оскільки виникають щонайменше три питання, відповідь на які впливатиме на сприйняття самої ідеї дисертанта. Мова йде про:

1) чи забезпечиться у такий спосіб ефективний захист права протягом саме *розумного строку*?

2) які процесуальні чи інші правові наслідки наставатимуть у разі пропуску Пленумом ВС тримісячного строку розгляду питання права у зверненні суду, який зупинив справу і звернувся до ВС?

3) чи не вбачає автор прогнозованого перевантаження КСУ зверненнями від різних суб'єктів з приводу конституційності тієї чи іншої норми?

2. Не видається за можливе підтримати дисертанта у його баченні алгоритму дій суду у зв'язку із визнанням КСУ закону неконституційним.

Так, визначальним фактором, якому підпорядковується судове правозастосування, є саме чинність закону, а визнання його неконституційним призводить до втрати чинності. Закон або його окремі положення, що визнані неконституційними, не скасовуються, а втрачають чинність, як про це недвозначно сказано в чинній Конституції України. Так само не скасовуються, а визнаються такими, що втратили чинність, положення закону, замість яких ухвалені інші положення, у разі набуття чинності останніми. Разом з втратою чинності юридичне буття закону або його окремих положень не зупиняється, а припиняється, і «воскресіння» їх з небуття можливе лише шляхом нового закону, який ухвалить законодавчий орган. Тому ні про яке «автоматичне» відродження первісної чи попередньої редакції норми законів, замість тієї, що була визнана неконституційною, не може бути й мови.

Однак процесуальні кодекси імперативно закріплюють неможливість заборони відмови в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини (ч. 6 ст. 5 КАС України та норми інших кодексів).

У зв'язку з цим логічно постає питання, яке, на жаль, не містить відповіді у тексті дисертації, а саме яким чином має діяти суд у випадках визнання норми закону неконституційною, у разі, якщо КСУ у своєму рішенні обмежився та не вказав порядку виконання рішення, зокрема встановлення редакції норми закону, яка має підлягати застосуванню у спірних відносинах?

3. У рамках наукової новизни (категорія «вперше») дисертації автором сформовано поняття «застосування судами норм Конституції як норм прямої дії» – це прояв судового активізму у вигляді усунення із правозастосування у конкретній справі норм закону на підставі беззаперечного і безсумнівного висновку суду про їх суперечність Основному Закону України (матеріальна

суперечність) та введення у правозастосування у зв'язку з цим норм Конституції як нормативного акта, яким справа вирішується по суті, з обов'язковим подальшим зверненням до Верховного Суду (Пленум) для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта (процедурні дії). Стверджуючи, що елементи наукової новизни у такому погляді на застосування судами норм Конституції як норм прямої дії є, все ж таки зазначу, що заперечення викликає саме вживання поняття «судовий активізм» (який теж, до певної міри) є дискусійним терміном і не вживається у законодавстві у контексті застосування судами норм Конституції як норм прямої дії. За такою позицією, якщо на неї пристати, виходить, що судді, які у відповідний спосіб застосовують Основний закон держави – є «суддями – активістами», а як тоді назвати всіх інших суддів?

4. Дисертант формулює свою позицію щодо співвідношення між нормами Конституції та правовими позиціями ЄСПЛ у процесі судового правозастосування. За його версією, сформульованою у положеннях наукової новизни та у відповідних частинах тексту роботи, норми Конституції є головною нормативною підставою найвищої юридичної сили для формування правового висновку суду, а рішення ЄСПЛ – заключним аргументом, що тримає взаємозв'язок між базовою конституційною нормою та приписами законів, якщо суд не відступає від їх застосування із конкретизацією, як саме останні мають застосовуватися разом із нормами Конституції та рішеннями ЄСПЛ.

На думку офіційного опонента, це достатньо вільне використання наукового інструментарію для обґрунтування своєї позиції. Погодитися із цим складно, оскільки порівнюватися ці правові феномени (Конституція України та рішення ЄСПЛ) повинні за однаковими чи принаймні схожими критеріями, щоб результати такого роду порівняння мали право на існування та подальше використання. Тут же ми маємо вживання понять «головна нормативна підстава найвищої юридичної сили» (стосовно Конституції України) та «заклучний аргумент, що тримає взаємозв'язок між базовою конституційною нормою та приписами законів» (стосовно рішення ЄСПЛ). Вочевидь, що мова

йде про неоднопорядкові характеристики різних явищ. Відтак повністю погодитись із такого роду поглядом не видається за можливе.

5. «Розмитість» у дисертації критеріїв розмежування конституційної та адміністративної юрисдикцій. В ч. 2 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України містяться положення, відповідно до яких юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України. Аналізу цих питань присвячено підрозділ 2. 2. дисертації «Підходи адміністративних судів у застосуванні норм Конституції України як норм прямої дії».

В цілому звертаючи увагу на підходи адміністративних судів у досліджуваній тематиці, у роботі, на жаль, не вдалося побачити більш чіткі авторські критерії розмежування конституційної й адміністративної юрисдикцій, а також слід було дисертанту конкретизувати стосовно його бачення проблем ризику дублювання функцій КСУ та адміністративних судів, особливо в частині розгляду цими судами справ щодо можливості судів застосовувати різні закони.

Разом з тим, висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є рекомендаційними та спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Відсутність порушень академічною доброчесності. Під час вивчення як дисертації, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація А. І. Рибачука це самостійне розгорнуте дослідження, результати якого становлять творчий внесок, є актуальною темою для опублікування як монографії, за всіма критеріями новизни у сфері права та оприлюднені у відповідних публікаціях.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація «Застосування судами норм Конституції України як норм прямої дії (за матеріалами практики судів адміністративної, господарської та цивільної юрисдикцій)», подана на здобуття наукового ступеня доктора

філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано обґрунтовані наукові результати, що відзначаються новизною і за своїм змістом відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановлених абз. другим п. 29 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 зі змінами, наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» зі змінами та пунктами 5–8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Андрій Іванович Рибачук заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

**доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної
академії правових наук України,
правовий судовий експерт за Свідоцтвом № 7-21/п
Міністерства юстиції України
за спеціальністю Реєстра 13.1.1
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний
університет»**

Анатолій Олександрович СЕЛІВАНОВ

